

Ziek, Zwak of Zwanger

Marian van der Klein, *Ziek, Zwak of Zwanger. Vrouwen en arbeidsongeschiktheid in Nederlandse sociale verzekeringen 1890-1940*, Aksant Amsterdam 2005. 474 p.
ISBN 90-5260-174-7. Prijs €30,-

Thera Wijsenbeek-Olthuis

Anders dan de titel misschien doet vermoeden, gaat dit boek niet over zieke en zwangere vrouwen zelf, maar over de ontwikkeling van ziekte- en kraamverzekeringen aan het eind van de negentiende en begin van de twintigste eeuw, waarvan werkende vrouwen gebruik konden maken.

Al enige tijd houden vele wetenschappers zich bezig met de wortels en de ontstaansgeschiedenis van de verzorgingsstaat, en binnen deze stroming heeft Marian van der Klein in dit proefschrift een voor Nederland nieuwe invalshoek gekozen, namelijk het genderperspectief. Zij vergelijkt de rechten op verzekeringsuitkeringen voor vrouwen met die voor mannen. Daarnaast richt zij zich vooral op haar seksegenoten door te onderzoeken welke rol de vrouwenbeweging speelde bij het gehele politieke debat rond de principes waarvan de ziekte- en zwangerschapsuitkeringen voor vrouwen moesten uitgaan. Die twee invalshoeken plaatst zij ten slotte weer in een meer filosofisch en theoretisch kader door te bekijken wat de ziekte- en arbeidsongeschiktheidswetten zeggen over de relaties die de Nederlandse staat onderhield met vrouwen als kostwinsters en moeders. Om dit in een internationaal perspectief te plaatsten, vergelijkt zij die positie van Nederlandse vrouwen met die in andere landen, vooral de Verenigde Staten, Duitsland, Engeland en Frankrijk. Kortom een ambitieuze opzet dat resulteerde in een lijvig boekwerk.

De reden dat deze dissertatie in dit tijdschrift wordt besproken is het feit dat juist vóór het ontstaan van de eerste Ongevallenwet (1901) en de eerste Ziektewet (1929) in de Twentse textielsector lokale bedrijfsverzekeringen min of meer pionierswerk verrichtten. Voordat er een landelijke wet voor een Ongevallen- en een Ziekteverzekering tot stand kwam, kenden verschillende bedrijfstakken al lokale ongevallen- en ziekteverzekeringen voor hun werknemers. Zo hadden vissers en zeelieden allang eigen ongevallenverzekeringen evenals sommige bedrijven in de tuinbouw. Omdat Van der Klein vooral geïnteresseerd is in de positie van vrouwelijke arbeiders heeft zij als een soort testcase voor de werking van oude particuliere bedrijfsverzekeringen de Twentse fabrieken genomen, omdat daar in tegenstelling tot de zeevaart veel vrouwen werkten. Die keuze ligt voor de hand want andere sectoren waar veel vrouwen werkten, zoals de huiselijke diensten, wasserijen, kledingmakerijen en de pottenbakkerijen, kenden geen particuliere verzekeringsfondsen. Bovendien kon de schrijfster gebruik maken van veel bronnenma-

teriaal en van diverse studies die al over de Twentse textielfabrieken zijn verschenen.

Wie haar verhaal over de lokale Twentse verzekeringen voor textielarbeiders leest, kan niet anders dan bewondering hebben voor de in die tijd moderne regelingen. Het ziekenfonds Enschede en Lonneker, waaraan ook een pensioenfonds was verbonden, werd al opgericht in 1867. Het initiatief hiervoor ging uit van Twentse textielfabrikanten, die een tweedelig doel hadden: de gezondheid van hun werknemers én de binding van de arbeiders aan hun fabriek. Grote fabrieken namen artsen en verpleegkundigen in dienst en bij ongevallen werd goed voor de getroffen arbeider gezorgd. Dit beeld doemt tenminste uit de bronnen op. Of de arbeiders zelf altijd tevreden waren over deze verzekeringsregelingen, valt ernstig te betwijfelen. Omdat de bedrijfsverzekering bij veel fabrieken verplicht was gesteld, ervoeren de arbeiders dit dikwijls meer als een loonsverlaging dan als een voorrecht. Iedereen moest hieraan immers bijdragen. Uit protest tegen die verplichte verzekering werden er zelfs ruiten ingegooid. In haar boek laat de schrijfster zien dat dit fonds Enschede en Lonneker in 1901, toen de Ongevallenwet in werking trad, meer dan 8.000 leden telde.

Het is opmerkelijk dat bijna alle textielfabrikanten, ook degenen die zich bij het fonds Enschede en Lonneker hadden aangesloten, een andere invulling aan hun arbeidersverzekeringen gaven. Sommige fabrikanten stelden deelname aan verzekeringen aan hun arbeiders verplicht, bij andere bedrijven was het lidmaatschap facultatief. Ook kon het gebeuren dat de verzekeringen uitsluitend uit boeten werden betaald. Dit bracht natuurlijk wel erg weinig geld op, zodat nauwelijks uitgekeerd kon worden. Die onderlinge verschillen komen ook heel duidelijk naar voren bij het voor de deelnemers zo belangrijke beheer van de verzekeringsgelden. Meestal hadden de bazen het meest in de melk te brokkelen, maar bij de fabriek van Van Wulfften Palthe hadden de arbeiders de meerderheid in het fondsbestuur in handen. Kortom, in Twente alleen al bestond er een lappendeken van sociale regelingen.

Na de invoering van de Ongevallenwet in 1901 kwam er een einde aan die diversiteit, al zou het nog jaren duren voordat alle sectoren zich hierbij hadden aangesloten. Maar uit het onderzoek van Van der Klein blijkt wel dat bij het toekennen van een uitkering bij ongevallen geen onderscheid werd gemaakt tussen mannelijke of vrouwelijke werknemers. Evenmin kregen gehuwde vrouwen een andere uitkering dan ongehuwde. Dit is internationaal gezien uniek, want in Engeland bijvoorbeeld kregen alleen mannelijke kostwinners een uitkering en in Frankrijk bevoordeelden de verzekeringen mannelijke en vrouwelijke kostwinners boven arbeiders die niet een gezin moesten onderhouden.

In Nederland had dit uitkeringsprincipe, waarbij men altijd uitging van het individu, een opmerkelijk onbedoeld neveneffect. Volgens de wet waren gehuwde vrouwen handelingsonbekwaam, maar bij de sociale uitkeringen werden gehuwde vrouwen wel degelijk handelingsbekwaam geacht. Zo mochten zij bij Raden van

Beroep zelfstandig hun zaak verdedigen. Maar toch bleef de grootste groep werkende vrouwen, namelijk de dienstboden (in 1909 205.000), verstoken van de zegeningen van de Ongevallenwet. Politiek werd dit verdedigd met de bewering dat deze vrouwen in de private sfeer verkeerden, waardoor zij part noch deel hadden in de sociale verzekeringen.

Maar voor de Nederlandse arbeidsters heersten bepaald geen paradijselijke toestanden. Dat blijkt wel wanneer in het tweede deel van deze dissertatie de uitkeringen voor zwangere werkende vrouwen aan bod komen. Hier komt de schrijfster die zich als jonge moeder zeer betrokken voelt bij dit onderwerp, echt goed op dreef. Het zit weer vreemd in elkaar. Uit verschillende hoofdstukken valt op te maken dat door de Arbeidswet van 1899 werkende vrouwen in het hele land verplicht werden om rond hun bevalling minstens een maand lang niet te werken. Op zich een meer dan goede maatregel, maar in dit kruideniersland kregen de vrouwen dit zwangerschapsverlof niet betaald.

Uit haar testcaseonderzoek in Twente blijkt dat bij Enschede en Lonneker een kraamvergoeding ontbrak. Deze organisatie keerde wel geld uit voor geneeskundige hulp, maar niet voor verlossingen. Dat zou een te zware belasting voor dit ziekenfonds betekenen. Kraamhulp, die eveneens niet werd vergoed, werd meer door familieleden en burens dan door deskundige bakkers of kraamverzorgsters verleend. Dit had alles te maken met de hoge kosten. Een uitzondering maakte het fonds Enschede en Lonneker voor ongehuwde moeders, die wel ziektegeld kregen.

Landelijk gezien kwamen juist de ongehuwde moeders er bekaaid van af. Volgens de plannen bij de ziektewet van 1913 zouden werkende gehuwde vrouwen tijdens hun zwangerschapsverlof een uitkering van 70 procent van hun verdiende loon moeten krijgen. Dienstboden vielen hierbuiten. Maar alle goede bedoelingen voor die zwangerschapsuitkeringen bleven bij de Staat nota bene tot 1929 in de la liggen, toen de volgende ziektewet werd uitgevaardigd. Maar dat lange wachten werd in zoverre beloond dat werkende gehuwde vrouwen sindsdien 100 procent kregen uitgekeerd. Echter, ongehuwde werkende moeders ontvingen slechts 80 procent van hun loon. Pas in 1940 zouden zij in deze voor de wet gelijk worden gesteld.

Zowel bij de Ongevallenwet als de Ziekte wetten gaat de schrijfster diep in op de consequenties die deze hadden op de verhouding van de vrouwen ten opzichte van de Staat in Nederland en in andere Europese landen. Bijna ontluisterend vind ik de rol van de vrouwenbeweging ten aanzien van de hiervoor behandelde sociale verzekeringen, zoals die door Van der Klein wordt beschreven. Feministen van de eerste golf grepen de invoering van de Ongevallenwet niet aan om vrouwelijke arbeidsters te steunen. Kiesrecht vormde hun prioriteit. Ook haar rol bij de zwangerschapsuitkeringen was uiterst dubieus. Conservatieve 'maternalisten' staken meer energie in het verhinderen van hulp aan ongehuwde moeders dan in het propageren van meer geldelijke hulp aan gehuwde niet werkende moeders. Meer progressieve stromingen binnen het feminisme lieten in het politieke debat over

zwangerschapsgelden voor dienstboden eigenlijk hun stem niet horen. Ook vrouwelijke parlementsleden schaarden zich achter de groeperingen die vonden dat moeders niet moesten werken. Daarom bepleitten zij ook zwangerschapsuitkeringen voor gehuwde niet-werkende vrouwen. Hiervoor was echter in het parlement te weinig draagvlak.

De opzet van de schrijfster om met een genderperspectief naar de eerste sociale verzekeringswetten te kijken heeft zeker nieuwe gezichtspunten opgeleverd. Voor de textielgeschiedenis heeft zij een bijdrage geleverd niet alleen door haar onderzoek naar de lokale Twentse verzekeringen maar ook door de parlementaire bronnen te raadplegen. Vervolgonderzoek zou misschien meer kunnen ingaan op de parlementaire verhoren van de textielfabrikanten over hun bedrijfsverzekeringen. Hebben zij door hun initiatieven mede vorm gegeven aan de Ongevallenwet en aan de latere Ziektewet? Een goede studie roept altijd weer nieuwe onderzoeksvragen op.